

УДК 343.98

С. О. КНИЖЕНКО,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ,

С. М. ЛОЗОВА,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ СТОСОВНО ДЕПУТАТІВ І ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розглянуто актуальні питання методики розслідування злочинів, вчинених по відношенню до депутатів і працівників ЗМІ. Визначено та розкрито основні елементи криміналістичної характеристики таких злочинів. визначено особливості перевірки заяв про злочин та типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування. Розроблено рекомендації щодо тактичних прийомів допиту потерпілих, обвинувачених та свідків.

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) України встановлює єдиний порядок провадження у кримінальних справах, не передбачаючи будь-яких його відмінностей залежно від особи (неповнолітні, іноземці тощо), потерпілої від злочину. Не є в даному випадку винятком депутати і працівники ЗМІ.

Слід відзначити, що у криміналістичній літературі розглядаються питання методики розслідування лише окремих видів злочинів: убивств (Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. Є. Коновалова, О. С. Саїнчин, А. В. Старушкевич, В. В. Тищенко, М. П. Яблоков тощо); грабежів, розбійних нападів (А. Г. Філіпов); крадіжок (Ю. В. Бишевський, Е. І. Макаренко). Методика розслідування злочинів, учинених стосовно депутатів і працівників засобів масової інформації як окрема криміналістична методика дотепер не розглядалася.

Новизна даної статті полягає в розробленні криміналістичної характеристики злочинів, вчинених стосовно депутатів і працівників ЗМІ, визначенні типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та алгоритмів їх розслідування.

Слід зазначити, що розслідування злочинів, учинених стосовно депутатів і працівників ЗМІ, має певні особливості, які пов'язані з особою потерпілого та обставинами, що підлягають встановленню.

Метою Даної роботи обрано виділення особливостей криміналістичної характеристики злочинів, учинених стосовно депутатів і працівників ЗМІ; визначення алгоритмів розсліду-

вання даних злочинів; розроблення криміналістичних рекомендацій проведення окремих слідчих дій.

Шляхом дослідження матеріалів кримінальних справ¹ за період 2003–2010 років **стосовно працівників ЗМІ** було встановлено, що найчастіше проти них вчиняються десять видів злочинів.

Найбільша кількість заяв (32) стосувалась крадіжок особистого майна (56,2 % від загальної кількості поданих заяв), 7 заяв – хуліганських дій (12,4 % від загальної кількості поданих заяв), 6 – грабежів (10,5 % від загальної кількості поданих заяв), 4 – розбійних нападів (7,1 % від загальної кількості поданих заяв), 3 – заподіяння тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості (5,3 % від загальної кількості поданих заяв), по одній заяві – незаконного заволодіння авто-, мототранспортом; пошкодження авто-, мототранспорту шляхом підпалу; шахрайства; погрози вбивства; заподіяння легких тілесних ушкоджень (по 1,7 % від загальної кількості поданих заяв кожна).

Всього ж представники засобів масової інформації подали заяви про скоєння стосовно них 45 злочинів проти власності (78,9 % від загальної кількості поданих заяв), 7 злочинів проти громадського порядку (12,4 % від загальної кількості поданих заяв) та 5 – проти життя

¹ Було проаналізовано 57 кримінальних справ, розслідуваних слідчими Херсонської, Київської, Тернопільської області, АР Крим.

та здоров'я особистості (8,7 % від загальної кількості поданих заяв).

Проведеним дослідженням матеріалів кримінальних справ² за період 2003–2010 років. **стосовно депутатів** було встановлено, що зазначеною категорією громадян були подані заяви про скоєння проти них семи видів злочинів.

Найбільша кількість заяв (11) стосувалась крадіжок особистого майна (47,9 % від загальної кількості поданих заяв), 5 заяв – хуліганських дій (21,7 % від загальної кількості поданих заяв), по 2 заяви – розбійних нападів та за фактом навмисних вбивств (по 8,7 % від загальної кількості поданих заяв кожна), по одній – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, пошкодження особистого майна та грабежів (по 4,3 % від загальної кількості поданих заяв кожна).

Всього ж депутати подали заяви про скоєння стосовно них 15 злочинів проти власності (65,2 % від загальної кількості поданих заяв), 5 злочинів проти громадського порядку (21,8 % від загальної кількості поданих заяв) та 3 – проти життя та здоров'я особистості (13,0 % від загальної кількості поданих заяв).

Лише 3 % злочинів пов'язані безпосередньо зі службовою діяльністю депутатів і представників ЗМІ, решта має загальнокримінальну спрямованість.

Аналізуючи злочини, пов'язані безпосередньо зі службовою діяльністю депутатів і представників ЗМІ, можемо виділити певні особливості їх криміналістичної характеристики.

Особливості *способу вчинення злочинів* проти депутатів і працівників ЗМІ полягають у більш детальній підготовці до вчинення злочину і використання різноманітних засобів його приховування. Залежно від виду злочину це можуть бути: маскування зовнішності злочинців; анонімність погроз (спричинення як фізичної, так і матеріальної шкоди) на адресу як самих депутатів і представників ЗМІ, так і членів їх родин; використання для вчинення злочинів найманців; вбивства на замовлення, замасковані під нещасні випадки (дорожньо-транспортні пригоди, авіакатастрофи тощо). Також зафіксовано протидію розслідуванню з боку заінтересованих осіб у формі залякування або підкупу свідків з метою зміни або відмови від раніше даних показань, спроби компрометування працівників правоохоронних органів.

² Було проаналізовано 23 кримінальні справи, розслідувані слідчими Херсонської, Київської, Тернопільської області, АР Крим.

Місце, час та обстановка злочинів достатньо різноманітні і залежать від виду вчиненого злочину. Також їх можна поділити на вчинені під час виконання професійної діяльності депутатами та представниками ЗМІ і злочини, не пов'язані з їх діяльністю. Якщо злочини пов'язані з виконанням професійної діяльності, то місцем також можуть бути громадські місця (редакції, виборчі дільниці, підприємства, установи) і, як правило, в таких випадках є свідки-очевидці злочинного посягання.

Особистість потерпілого слід розглядати з позиції віктимності. Таким чином, можна виділити три типи потерпілих: позитивний, негативний і нейтральний. Особа позитивного типу характеризується позитивно і стає жертвою злочину під час виконання своїх професійних обов'язків (принципова правомірна життєва позиція). Особа негативного типу характеризується негативно (зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, аморальний спосіб життя тощо) і стає жертвою злочину через свою віктимну поведінку (наприклад нецензурна лайка в громадському місці, чіпляння до пересічних громадян). Потерпілий нейтрального типу стає випадковою жертвою (наприклад хуліганство). Слід відзначити, що особа потерпілого (депутати, працівники ЗМІ) відрізняється високим рівнем віктимності через певні негативні особисті якості цих осіб, а саме: самозакоханість, пихатість, нездорова цікавість, що пояснюється ними як професійна якість (стосовно журналістів), зневажливе ставлення до окремих норм поведінки, які, на їх думку, не стосуються їх самих, схильність до вкрай епатажних вчинків.

Особистість злочинця різноманітна і залежить від виду злочину, що вчиняється.

Типові сліди злочину є характерними для злочинів відповідної категорії (злочини проти життя і здоров'я, проти власності, проти громадської безпеки). Щодо особливостей, то можна відзначити різноманітні документи, що посвідчують особу (депутатське, редакційне посвідчення), а також документи, що створюються в процесі професійної діяльності (матеріали журналістських, депутатських розслідувань та перевірок).

Зазначимо, що знання слідчим криміналістичної характеристики злочинів, її елементів має значення для правильної оцінки фактичних даних, обґрунтованого висунення версій, визначення кола обставин, що підлягають встановленню в ході досудового слідства [1, с. 299].

Типовими приводами порушення кримінальної справи про злочини, вчинені стосовно депутата чи працівника ЗМІ, є заяви та повідомлення:

- потерпілої особи;
- родичів і близьких потерпілої особи (у разі загибелі);
- посадових осіб організації, установ, де працює чи працювала потерпіла особа;
- органів місцевої влади і місцевого самоврядування;
- повідомлення із засобів масової інформації.

Відповідно до вимог ст. 97 КПК України в ході перевірки заяви чи повідомлення слідчому необхідно:

- отримати пояснення від заявника та можливих очевидців злочину. Слідчий повинен з'ясувати, чому саме заявник вважає, що злочин вчинили з мотивів професійної діяльності потерпілої особи;
- провести огляд місця події;
- провести попереднє дослідження предметів та документів – можливих знарядь злочину;
- направити потерпілого на освідування, якщо були заподіяні тілесні ушкодження;
- витребувати необхідні документи, що свідчать про можливі мотиви злочину та причетність до нього певних осіб (матеріали журналістського розслідування, депутатські запити тощо);
- опитати родичів, знайомих, колег по службі потерпілої особи з метою з'ясувати відомості біографічного характеру, особисті дані, інформацію про розслідування, які проводила потерпіла особа (наприклад за дорученням редакції); вивчити особисті справи, листування потерпілої особи;
- провести оперативно-розшукові заходи щодо встановлення осіб, які причетні до злочину; виявлення слідів та інших доказів у справі.

На початковому етапі розслідування злочинів, вчинених стосовно депутатів чи працівників ЗМІ можна виділити такі типові слідчі ситуації:

1. Учинено злочин стосовно депутата чи працівника ЗМІ і особу, яка його вчинила, встановлено.

2. Учинено злочин стосовно депутата чи працівника ЗМІ і особу, яка його вчинила, не встановлено.

Слід зауважити, що з урахуванням специфіки таких злочинів друга типова слідча ситуація є найбільш поширеною у слідчій практиці.

Слідчому необхідно звернути увагу на те, що депутати та працівники ЗМІ можуть приховувати справжні мотиви вчиненого щодо них злочину й видавати їх як пов'язані з виконанням ними професійних обов'язків. Зазначимо, що непоодинокі випадки вчинення крадіжок, хуліганства жодним чином не стосуються професійної діяльності потерпілої особи (наприклад звичайна крадіжка у транспорті гаманця з грошми, де метою злочинця було викрадення грошей у будь-якої особи, що ніяк не пов'язано з виконанням потерпілою особою своїх професійних обов'язків).

Крім того, слідчому необхідно враховувати, що потерпілі особи намагаються заполітизувати вчинений щодо них злочин. Непоодинокі випадки, коли потерпілі особи намагаються надати розголосу процесу розслідування з метою власного піару.

Викладені типові слідчі ситуації, як зазначалось у криміналістичній літературі, дозволяють не тільки передбачити їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й вибирати такі тактичні прийоми, які є найбільш оптимальними [2, с. 107].

У першій ситуації алгоритм початкового етапу розслідування може складатися з наступних дій: допит потерпілого; огляд місця події; слідчий огляд окремих об'єктів (залежно від виду злочину); допит підозрюваного (обвинуваченого); допит свідків; призначення експертиз; проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення співучасників тощо. У другій ситуації алгоритм початкового етапу розслідування буде складатися з таких дій: допит потерпілого; огляд місця події; слідчий огляд окремих об'єктів; допит свідків; проведення оперативно-розшукових заходів з метою встановлення особи злочинця; призначення експертиз.

Допит потерпілих.

Під час допиту потерпілих – депутатів та представників ЗМІ – слідчий повинен враховувати можливість надання ними неправдивих показань, використання свого соціального статусу для прикриття неправомірної поведінки. Можливі випадки чинення тиску як з боку самих депутатів чи представників ЗМІ, так і їх оточення для впливу на слідчого з метою порушення чи, навпаки, припинення кримінальної справи, визначення мотивів вчинення злочину (зміни їх з побутових на пов'язані з професійною діяльністю особи). Особливої уваги потребує питання встановлення психологічного контакту, оскільки іноді в потерпілих

з даної категорії справ виявляється почуття власної суперзначущості і виключності порівняно з іншими верствами населення, що заважає встановленню контакту й ефективному проведенню допиту. Для зняття напруги рекомендується проводити ознайомлювальну бесіду в спокійному тоні без використання будь-яких записів і тільки після цього ознайомлення з правами, обов'язками, відповідальністю і безпосереднє протоколювання допиту. Під час допиту доцільно використовувати аудіо-, відеоапаратуру з метою уникнути в майбутньому докорів в односторонньому провадженні слідства, запобігти можливій зміні або відмові від раніше даних показань.

Допит обвинувачених.

Під час допиту обвинувачених слід звернути особливу увагу на мотив учинення злочину (побутовий чи пов'язаний із професійною діяльністю депутатів або представників ЗМІ). Якщо злочин пов'язаний із професійною діяльністю особи, слід особливо ретельно з'ясувати питання не тільки щодо конкретних виконавців, а й щодо безпосередніх замовників злочину, не випускаючи з уваги третіх осіб, яким учинення злочину може бути вигідне.

Допит свідків.

Коло свідків у кримінальних справах про злочини, вчинені стосовно депутата чи працівника ЗМІ дуже широке. Зазвичай досить цінні свідчення дають особи, які безпосередньо спостерігали за діями того чи іншого учасника злочину в момент вчинення злочину, в той момент, що йому передувало, або перед ним. Не менш цінними є свідчення громадян, які бачили підозрілого або підозрілих осіб за деякий час до дня вчинення злочину, під час його підготовки.

З урахуванням обізнаності свідків зі злочином, учиненим стосовно депутата чи працівника ЗМІ; з особою, що його вчинила, та з іншими обставинами, що мають значення для розслідування, визначають чотири групи свідків.

До *першої групи* входять працівники ЗМІ, представники ради народних депутатів, у тому числі й депутатських комісій, де працює чи працювала потерпіла особа. Слідчий під час їх допиту може одержати таку криміналістично значущу інформацію:

- про питання, над якими працювали потерпілі особи (зміст редакційного завдання; діяльність депутатських комісій, у яких працює чи працював потерпілий тощо);
- про осіб, можливо, причетних до вчиненого злочину;
- про особисті дані потерпілої особи;

– про наслідки злочину.

До *другої групи* слід віднести свідків – очевидців злочину проти працівника ЗМІ чи депутата. Дана категорія свідків допитується:

- щодо обставин та механізму злочинної події;
- щодо особи, яка вчинила злочин;
- щодо потерпілого (ознаки зовнішності потерпілого, труп якого поки ще не виявлений тощо);
- щодо джерел відомостей про злочин (чи є свідок очевидцем злочину або йому стало відомо про подію від іншої людини).

Третю групу становлять свідки – родичі та знайомі потерпілої особи. У них з'ясовують спосіб життя потерпілого (загиблого), маршрути, за яким він добирався на роботу та з роботи, які цінності потерпілий мав при собі, поведінку в побуті тощо.

До *четвертої групи* входять свідки, які можуть характеризувати підозрюваного (обвинуваченого), спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті. У ході допиту цих свідків слідчий з'ясовує: чи знайомий свідок з обвинуваченим, якщо так, то за яких обставин вони познайомилися; як він може охарактеризувати підозрюваного (обвинуваченого).

Непоодинокі випадки, коли свідки змінюють свої показання. Тому при допиті свідків слідчий повинен враховувати той факт, що досить часто на свідків чиниться тиск з боку особи злочинця (чи його знайомих). З метою отримання правдивих показань від свідка слідчому у такому випадку належить з'ясувати справжні причини зміни показань та усунути їх.

Підготовка до допиту повинна включати вивчення матеріалів кримінальної справи; вивчення спеціальних знань; вивчення даних про особистість допитуваного; складання плану допиту [3, с. 39–53].

Значна частина свідків – це колеги по роботі журналіста чи депутата. Указані особи можуть намагатися надати розголосу вчиненому злочину щодо журналіста чи депутата, висвітлити окремі аспекти злочину в пресі тощо. У таких випадках перед початком допиту свідка у кримінальній справі означеної категорії слідчий повинен акцентувати особливу увагу допитуваного на відповідальність за розголошення таємниці слідства.

Використання тактичних прийомів допиту свідків залежать від ситуації, що виникає під час допиту, від характеру інформації. Найчастіше свідкам пропонується спочатку розповісти все, що їм відомо у справі. Це допоможе

слідчому одержати необхідну інформацію і не виявити обсягу своєї поінформованості. Після вільної розповіді слідчий ставить необхідні запитання. У ході допиту важливо з'ясувати, чи не зберігаються у свідка які-небудь речові докази. Іноді доцільно пред'явити окремі документи, щодо яких свідки можуть дати свої показання. Зазначимо, що слідчий повинен по-

стійно зберігати ініціативу у спрямуванні спілкування, у регулюванні обміну інформацією.

Вважаємо, що перспективою подальших досліджень є визначення видів ситуацій проведення окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, учинених стосовно депутатів і працівників ЗМІ та відповідних їм тактичних прийомів проведення.

Список використаної літератури

1. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / Корж В. П. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – 412 с.
2. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монография / Шепитько В. Ю.. – Харьков : Гриф, 2002. – 256 с.
3. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособие / Коновалова В. Е.. – Харьков : Консум, 1999. – 157 с.

Надійшла до редколегії 23.11.2010

КНИЖЕНКО С. А., ЛОЗОВАЯ С. Н. ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ ПО ОТНОШЕНИЮ К ДЕПУТАТАМ И СОТРУДНИКАМ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Рассмотрены актуальные вопросы методики расследования преступлений, совершенных по отношению к депутатам и сотрудникам СМИ. Определены особенности проверки заявлений о преступлении и типичные следственные ситуации первоначального этапа расследования. Разработаны рекомендации относительно тактических приемов допроса потерпевших, обвиняемых и свидетелей.

KNYZHENKO S., LOZOVA S. FEATURES INVESTIGATING CRIMES COMMITTED AGAINST DEPUTIES AND MEDIA PERSONNEL

Actual problems related to methods of investigating crimes committed against deputies and media personnel are viewed. Peculiarities of verifying of statements about and typical situations of the initial stage of investigation are defined. The recommendations on interrogation tactics of interrogation the victims, defendants and witnesses are worked out.

УДК 343.98

А. М. ЛИСЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економічної безпеки

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції

Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Надано кримінально-правову характеристику злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, визначено їх загальні ознаки.

Актуальність даної теми обумовлена недостатнім рівнем дослідженості кримінально-правової характеристики злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, що негативно впливає на їх кримінально-правову кваліфікацію.

Незважаючи на важливість даної проблеми, вона залишається не вирішеною. Так, **аналіз**

останніх досліджень і публікацій показав, що такі вчені, як Ю. В. Баулін [1], В. І. Борисов [1], С. Б. Гавриш [1], В. П. Ємельянов [2], М. І. Мельник [3], Р. В. Мукоїда [4], Є. Л. Стрельцов [5], В. В. Сташис [1], В. Я. Тацій [1], М. І. Хавронюк [5], надають кримінально-правову характеристику злочинів, пов'язаних із терористичною